

Het Groot Onderhoud. De Vlaamse Cultureel-erfgoedsector in discussie

Jacobs, Marc; Walterus, Jeroen

Published in:

Faro / Tijdschrift over cultureel erfgoed

Publication date:

2012

Document Version:

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jacobs, M., & Walterus, J. (2012). Het Groot Onderhoud. De Vlaamse Cultureel-erfgoedsector in discussie. *Faro / Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 5(1), 34-43.

http://issuu.com/faronet/docs/faro_maart_2012?mode=window&backgroundColor=%23222222

Copyright

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form, without the prior written permission of the author(s) or other rights holders to whom publication rights have been transferred, unless permitted by a license attached to the publication (a Creative Commons license or other), or unless exceptions to copyright law apply.

Take down policy

If you believe that this document infringes your copyright or other rights, please contact openaccess@vub.be, with details of the nature of the infringement. We will investigate the claim and if justified, we will take the appropriate steps.

Het Groot Onderhoud

De Vlaamse cultureel-erfgoedsector in discussie

TEKST Marc Jacobs & Jeroen Walterus

© FARO

Op dinsdag 25 oktober 2011 kwamen meer dan tweehonderd cultureel-erfgoedwerkers in het congres- en erfgoedcentrum Lamot in Mechelen samen voor een eerste 'Groot Onderhoud'.¹ Het was een gezamenlijk initiatief van FARO en de Vlaamse Adviescommissie Cultureel Erfgoed, met de steun van de Vlaamse overheid. We lieten ons inspireren door het Franse voorbeeld van 'Les Entretiens du patrimoine'. Vandaar dus ook de naam 'onderhoud', hier in de betekenis van dialoog of gesprek; en ook wel met een speelse knipoog. Tijdens dit sectorevenement presenteerde FARO de resultaten van het onderzoekstraject PRISMA.² De SARC nam de belangrijkste resultaten in de vorm van publicaties in ontvangst en gaf aan dat ze ook in de schoot van die strategische commissie zouden worden opgevolgd, verwerkt en desgevallend bij de Vlaamse overheid aangekaart. Resultaten is één stap, resultanten in de (erfgoed- en beleids-)praktijk iets anders. Hoe kan er op de werkvloer of aan de vergadertafels op verder worden gewerkt? De aanwezigen gingen in discussiegroepen het gesprek aan rond enkele beleidsuitdagingen. Aansluitend reikte Vlaams minister Joke Schauvliege 's avonds de jaarlijkse Prijs van de Vlaamse Gemeenschap voor cultureel erfgoed uit, ditmaal aan vzw tapis plein.³ Het eerste Groot Onderhoud was een mijlpaal in het PRISMA-traject en in de ontwikkeling van en het streven naar zichtbaarheid als een sector. De cultureel-erfgoedsector kan deze formule zolang als nodig blijkt jaarlijks aangrijpen en toe-eigenen voor gemeenschappelijke doeleinden en communicatie, om samen vooruitgang te boeken en kritisch en geïnformeerd te overleggen. In 2012 vindt alvast een tweede Groot Onderhoud plaats.

In deze bijdrage publiceren we, zoals beloofd, een impressie en een samenvatting van de belangrijkste bevindingen uit de discussiegroepen in de namiddag van het eerste Groot Onderhoud.

PRISMA veldanalyse cultureel erfgoed

Centraal in het Groot Onderhoud van oktober 2011 stonden de resultaten van het onderzoekstraject PRISMA, een veld- en toekomstanalyse voor cultureel erfgoed, uitgevoerd door FARO in de periode 2009-2011. Met dit onderzoek levert het steunpunt bouwstenen en trajecten aan voor een langetermijnvisie op cultureel erfgoed in Vlaanderen. De cultureel-erfgoedsector draagt zo bij aan de realisatie van de doorbraken voor cultuur en cultureel erfgoed in het actieplan 'Vlaanderen in Actie', ingebed in een globale cultuurbeleidsstrategie voor de komende tien jaar. En dat is broodnodig, gezien de toch nog te zwakke positie van cultureel erfgoed(zorg) als sector en als jong beleidsdomein in het cultuurbeleid en bij uitbreiding het beleid van de Vlaamse Gemeenschap. Het traject werd en wordt uitgevoerd in dialoog met de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen, wat culmineerde in het Groot Onderhoud 2011.

Tussentijdse conclusies van PRISMA

FARO zal in 2012 de belangrijkste conclusies van het PRISMA-onderzoek samenbundelen in een eindrapport dat we presenteren aan de (huidige en toekomstige) beleidsmakers. Ook in de 21^e eeuw blijft cultureel erfgoed belangrijk als 'het DNA van de samenleving'. Musea, archieven, erfgoedbibliotheken, koepelorganisaties voor volkscultuur, het steunpunt, diverse expertisecentra en ondersteunende erfgoedorganisaties spelen een belangrijke rol in het duurzaam bewaren, bestuderen en toegankelijk houden van ons roerend en immaterieel cultureel erfgoed. Ook de bevolking vindt cultureel erfgoed belangrijk. Zo blijkt

uit het representatieve bevolkingsonderzoek op basis van antwoorden van 2.000 Vlamingen dat het draagvlak voor de zorg voor en het borgen van cultureel erfgoed bijzonder groot en breed is. De participatiecijfers evolueren in stijgende lijn. Dat is voldoende reden om de erfgoedinstellingen op Vlaams niveau het potentieel van de collecties en de werking verder te laten ontwikkelen. Dit vraagt middelen. Het budget voor cultureel erfgoed in het Vlaamse cultuurbudget is sinds 2005 nominaal gestegen, maar het proportioneel aandeel stagneert al jaren rond de 8 %. Een echte budgettaire inhaalbeweging voor de ondersteuning van de landelijke cultureel-erfgoedwerking blijft vooralsnog uit. Dit geldt voor alle actoren, maar met name voor de musea op landelijk niveau zijn er grote uitdagingen en, binnen een cultureel-erfgoedwerkingskader, uitbreidingsnaden. Daarnaast blijkt het erfgoedverenigingsleven – met zo'n 150.000 Vlamingen die lid zijn van een lokale erfgoedvereniging – stand te houden, maar ... als men vooruitziend wil inspelen op de demografische realiteit van zowel de vergrijzing als de kleuring, dan is het tijd voor actie.

“ *Proportioneel stagneert het budget voor cultureel erfgoed al jaren rond de 8 % van het cultuurbudget.* ”

PRISMA heeft diverse erfgoedzorgnaden in beeld gebracht. Er zijn nu diverse bouwstenen en -plannen voor het beleid van de komende jaren. Het onder impuls van minister Schauvliege en de administratie tot stand gekomen cijferboek en de opdracht aan het steunpunt om deze meting voortaan tweejaarlijks te herhalen, zijn belangrijke ontwikkelingen. Het is duidelijk dat er tegen 2020 ►

Belangrijke resultaten van de PRISMA veld- en toekomstanalyse

- Themanummer PRISMA, *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 4 (2011) 3.

U vindt er op 102 bladzijden de presentatie van resultaten, visieteksten en analyses over cruciale thema's in het cultureel-erfgoedveld: www.faronet.be/prisma/prisma. In volgende nummers van het tijdschrift worden nog meer resultaten gepubliceerd.

- Bevolkingsonderzoek: www.faronet.be/prisma/participatie-onderzoek

Om het potentieel van de erfgoedsector beter te kunnen inschatten en te peilen naar het draagvlak voor erfgoed in Vlaanderen, organiseerde FARO in het najaar van 2010 een bevolkingsonderzoek onder de noemer 'Vlamingen & het verleden'. Er werd diepgaand gepeild naar erfgoedinteresse en erfgoedparticipatie in al hun vormen. Een eerste, beperkt overzicht van de eerste onderzoeksresultaten werd gepubliceerd in het themanummer van *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, jg. 2011, nr. 3. In 2012 wordt de analyse van de dataset voortgezet en worden de resultaten op verschillende manieren bekendgemaakt.

- Cijferboek 2010: www.faronet.be/prisma/cijferboek

FARO ontwikkelde een cijferboek cultureel erfgoed i.s.m. het agentschap Kunsten en Erfgoed, het departement CJSM, de Studiedienst van de Vlaamse Regering en in overleg met vertegenwoordigers van de cultureel-erfgoedsector. Doel was om te onderzoeken hoe we beleidsrelevante kwantitatieve gegevens kunnen verzamelen over de landelijk erkende of gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties. Het rapport is online beschikbaar: *Cijferboek cultureel erfgoed 2010. Rapportage van de gegevensverzameling over het referentiejaar 2009*. Brussel, FARO, 2011.

- Onderzoek over cultureel-erfgoedverenigingen in Vlaanderen

FARO voerde in 2010 een doorlichting uit van de sector van lokale erfgoedverenigingen in Vlaanderen. De resultaten hiervan staan in de publicatie: *Nabij, verenigd en meegerekend: cultureel-erfgoedverenigingen in Vlaanderen (2010-2011)*. Te bestellen via www.faronet.be/publicaties.

■ © FARO

een reeks debatten, afstemmingspogingen, stappen en sleutelinvesteringen moeten gebeuren. Daarom is het nodig om een visie te ontwikkelen op het toekomstig beleid voor cultureel erfgoed. FARO pleit dan ook voor de ontwikkeling van een visienota – ja waarom niet een pragmatisch ‘masterplan’ roerend cultureel erfgoed Vlaanderen? – en vooral voor een becijferd actieplan. Het sinds 2008 in voege zijnde Cultureel-erfgoeddecreet blijft hiertoe het geschikte middel dat toelaat een innoverend en internationaal up-to-date cultureel-erfgoedbeleid te voeren. Ten overvloede wijzen we, aangezien blijven hameren op dezelfde nagel soms kan helpen, op diverse artikelen in de *Kaderconventie van de Raad van Europa over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving* (Faro, 2005). Er zijn kansen te over voor de Vlaamse en andere overheden om in budgettair interessantere tijden te kiezen voor duurzame investeringen en strategisch te kiezen voor het uiteindelijk verlenen en slim inzetten van adequate middelen voor de cultureel-erfgoedsector.

Krachtlijnen uit de gesprekken

In negen sessies kwamen tijdens het Groot Onderhoud evenveel thema's aan bod, die aansluiten bij de onderzoeklijnen en de tussentijdse conclusies van PRISMA of die momenteel van cruciaal belang zijn voor de toekomstige ontwikkeling van de sector. Deze thema's werden bepaald in overleg met de Adviescommissie Cultureel Erfgoed, waarvan de leden op 25 oktober ook de rol van moderator op zich namen. Elk discussiemoment (op één

na, belangenbehartiging) werd ingeleid door een FARO-medewerker die de voor het thema relevante resultaten van PRISMA synthetiseerde en presenteerde. Het agentschap Kunsten en Erfgoed stond in voor de verslaggeving.

Hier een overzicht van de sessies:

- Sessie 1 | De vergrijzing verzilverd. 55-plussers en vrijwilligerswerk in de erfgoedsector
- Sessie 2 | Profilering in de erfgoedsector: een bruikbaar middel voor een efficiënt doelgroepenbeleid
- Sessie 3 | Migratie en interculturaliteit
- Sessie 4 | Hoe (be)houden we het cultureel erfgoed op een duurzame manier toegankelijk?
- Sessie 5 | Hoe kan netwerken in de cultureel-erfgoedsector bevorderd en verbeterd worden?
- Sessie 6 | Hoe kan de cultureel-erfgoedsector in de toekomst meer inzetten op competenties van zowel professionele medewerkers als vrijwilligers?
- Sessie 7 | Hebben we nood aan een visienota over roerend erfgoed of een roerend-erfgoedcollectie(plan) Vlaanderen 2020?
- Sessie 8 | Over de zin en onzin van publiek-private financieringsmodellen voor de erfgoedsector
- Sessie 9 | Belangenbehartiging voor de cultureel-erfgoedsector

Naargelang het thema en de samenstelling van de discussiegroepen bleken de sessies zeer diverse dynamieken te kennen en meer of minder breed of concreet te gaan. Ze leidden niet allemaal tot duidelijke conclusies. Per sessie vatten we hieronder samen wat de inhoudelijke insteek of de vraagstelling was, welke belangrijke elementen in de discussie naar voren kwamen en welke conclusies er eventueel getrokken werden. FARO zal de tendensen van dit discussieforum verwerken in het eindrapport van PRISMA.

■ De vergrijzing verzilverd

Uit het PRISMA-onderzoek bij de erfgoedorganisaties en -verenigingen blijkt dat jongsenioren (55-plussers) een dankbare vijver zijn waaruit erfgoedactoren kunnen visseren in hun zoektocht naar vrijwilligers. Deze populatie is erg actief, vaak geïnteresseerd in erfgoed en kan zich bovendien engageren op een moment waarop de rest van de bevolking in de klas of op het werk zit. Toch zijn vele

■ © FARO

erfgoedorganisaties die werken met vrijwilligers net niet op zoek naar 55-plussers. Meer nog, de vergrijzing van het vrijwilligersbestand wordt vaak gezien als een probleem. Deze sessie verkende de vraag welke impact de vergrijzing kan hebben op het vrijwilligerswerk in de erfgoedsector. Wat zijn de voor- en nadelen van werken met oudere vrijwilligers? Is het nodig om vrijwilligerswerk in de erfgoedsector aantrekkelijker te maken voor ouderen en hoe kunnen we dit dan doen? En waarom moeten we tegelijkertijd op zoek blijven gaan naar nog jongere vrijwilligers?

“ De vergrijzing van het vrijwilligersbestand wordt vaak gezien als een probleem.

De deelnemers beaamden dat de meerderheid van de vrijwilligers binnen hun organisatie vaak 55-plussers zijn. Bij het rekruteren van vrijwilligers spelen naam bekendheid en herkenbaarheid van de organisatie een rol. Jonge mensen worden soms evenwel afgeschrikt door het imago van een vereniging. De invulling van de taken van vrijwilligers is belangrijk, zo werd gesteld. Daarbij werd gesuggereerd dat het gemakkelijker is om een vrijwilliger te motiveren voor een eenmalig project dan voor het continue engagement van bijvoorbeeld een bestuursfunctie. Episodisch en projectgebonden vrijwilligerswerk lijkt dus een deel van de oplossing, waarbij het vrijblijvende karakter heel wat mensen aanspreekt. Er zijn onbenutte kansen om vrijwilligers te vinden bij de 55-plussers. De rol van lokale overheden bij het aantrekken van vrijwilligers mag niet onderschat worden. De cultureel-erfgoedcellen zijn daarbij van groot belang: zij kunnen meewerken aan het imago van cultureel-erfgoed(zorg), een lokaal erfgoednetwerk uitbouwen en samenwerking tussen de plaatselijke erfgoedorganisaties stimuleren. Opvallend waren de pleidooien en vaststellingen dat migratie soms ook een aanleiding vormt voor vrijwilligerswerk. Veel nieuwkomers blijken een liefde voor de nieuwe streek te ontwikkelen en wensen dit samen met anderen te cultiveren, wat kan uitmonden in de aansluiting bij een lokale erfgoedvereniging.

De deelnemers stelden een lijstje op met wat huidige erfgoedorganisaties en ondersteunende organisaties kunnen doen om vrijwilligerswerk aantrekkelijker te maken:

- het imago van verenigingen opkrikken;
- met overheden samenwerken;
- regionale projecten opzetten;
- samenwerken met andere (ondersteunende) organisaties;
- werken via persoonlijke contacten;
- inspelen op interesses;
- opdrachten simpel houden;
- (kandidaat)-vrijwilligers eigen kennis en kunde laten inbrengen;
- projectmatig werken en de benodigde functies toelichten.

■ Profilering in de erfgoedsector

In deze sessie onderzocht de groep of en hoe het ontwikkelen van erfgoedprofielen een meerwaarde kan betekenen voor de erfgoedsector. Ook hierbij werd vertrokken vanuit de resultaten van het PRISMA-bevolkingsonderzoek. In het culturele veld wordt steeds meer gebruikgemaakt van allerlei profileringsmethodes om een duidelijk beeld te krijgen van de huidige participanten, de niet-participanten en de potentiële participanten. Profilering van de bezoekers, niet-bezoekers, leden en niet-leden ... kan immers waardevolle inzichten verschaffen met het oog op een efficiënt doelgroepenbeleid. Deze benadering hangt dan ook onlosmakelijk samen met vragen over publieksbereik, publieksverbreding, participatieverhoging of ledenwerving.

■ © FARO

Onder de aanwezige cultureel-erfgoedactoren in deze discussiegroep hebben nog maar weinig organisaties een echt grondig publieksonderzoek verricht en worden acties ook meestal opgezet voor het zogenaamde 'brede publiek'. Er is dus weinig praktijkervaring met sterk doelgroepgericht werken en men zoekt naar ideeën en methodes om een publiekswerking in die zin efficiënter vorm te geven. Maar uit de discussie bleek vooral dat er nood is aan een nieuw debat ten gronde over de maatschappelijke rol die culturele instellingen moeten of kunnen spelen. De fundamentele vraag is wat je kunt en mag verwachten van cultureel-erfgoedinstellingen op het vlak van publieksbereik. Er is nood aan een actuele visie hierover in Vlaanderen (wellicht ook gedifferentieerd naar type museum). Momenteel wordt naar verluidt de druk ervaren om zoveel mogelijk publiek te bereiken – en dus steeds meer in te zetten op publiekswerking – omdat dit voor overheden helpt om de investeringen te legitimeren. Toch worden er door de betrokken aanwezigen vragen gesteld bij de kost van al deze publieksacties (zowel qua financiële als personele middelen). Niet alle erfgoedinstellingen kunnen gelijkaardige inspanningen leveren op het vlak van publieksparticipatie. Meer samenwerking tussen cultureel-erfgoedinstellingen (bijvoorbeeld van archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken met musea) kan een meerwaarde betekenen door schaalvergroting en kostenefficiëntie. Het publiek zou naar verluidt niet wakker liggen van het onderscheid tussen een bibliotheek, een archief of een museum. Toch voelt niet iedereen onvoorwaardelijk iets voor een grote 'erfgoedpromotiecampagne'. Het succes ligt volgens de groep in een inhoudelijke communicatie- ▶

tiemix van verhalen aan de hand van divers erfgoed uit zowel bibliotheken, archieven als musea. Ook het online aanbieden van digitaal erfgoed kan meer convergentie creëren tussen de verschillende 'subsectoren'.

■ Migratie en interculturaliteit

De demografische vooruitzichten liegen er niet om: de Vlaamse bevolking zal in 2020 divers en intercultureel zijn. Voor de cultureel-erfgoedsector liggen er veel uitdagingen in het verschiet. Welke zijn het meest prioritair als het gaat om migratie en interculturaliteit? Bestaat er dan een standaardformule of is er eerder een aanpak op maat nodig om een thema als migratie en interculturaliteit te omhelzen? Zijn organisaties zelf aan zet of moet de overheid verplichtingen opleggen? En waarvan hangt succes af: van de draagkracht van een organisatie, haar missie, de medewerkers, het overheidsbeleid ...?

De discussiegroep vroeg zich af hoe men erfgoed definieert in een interculturele context. Er wordt vaak over 'migratie-erfgoed' gesproken, maar dit wordt door een aantal deelnemers als te beperkt ervaren. Door het Minderhedenforum wordt de term 'etnisch divers erfgoed' gebruikt. Dit slaat zowel op het migratie-erfgoed, op het erfgoed dat meegebracht wordt uit een ander land als ook op het erfgoed dat ontstaat door contacten met de nieuwe gemeenschap. Vanuit een collectieperspectief kan het soms belangrijk zijn om kansen te zien in 'kleine dingen' die zich aandienen. Indien een persoon van etnisch diverse origine bijvoorbeeld een collectie(stuk) komt aanbieden (schenking, inbewaargeving), kan dit een aanleiding zijn om te netwerken binnen de gemeenschap van deze persoon en daar de aandacht voor cultureel erfgoed te stimuleren. Dit soort van procedures en opvolging is nog niet altijd evident voor collectiebeherende instellingen. Het collectiebeleid is vaak niet voorbereid op dit soort van aanbod. Projectwerking blijft een geschikte methode om het terrein verder te verkennen. Als uitgangspunt wordt best de lokale context genomen, waar men mooie voorbeelden kan vinden om te werken rond beeldvorming. Het is daarbij belangrijk aandacht te hebben voor het concept van meervoudige identiteitsconstructie. Verder werd ervoor gepleit dat erfgoedwerkers en organisaties kennis zouden nemen van andere dan de 'klassieke' (erfgoed)methodieken. Zo zou men meer kunnen experimenteren met

sociaalartistieke praktijken waarin andere competenties aanbeoordeld worden. Op die manier kan men aspecten en resultaten van de cultureel-erfgoedwerking misschien integreren in een ruimer kader met meer maatschappelijke impact, met name op de directe leefomgeving. Samenwerking met andere partners buiten het cultureel-erfgoedveld is daarvoor een belangrijke sleutel.

■ Duurzame toegang tot het cultureel erfgoed

Een volgende werkgroep boog zich over 'duurzaamheid' ('sustainability') en toegang ('access'). Er stellen zich in Vlaanderen grote uitdagingen om zowel het fysiek als het digitaal cultureel erfgoed duurzaam te bewaren en te ontsluiten. Willen we voorkomen dat er gaten in ons digitaal geheugen ontstaan of dat waardevolle collecties verloren gaan door een gebrek aan de gepaste materiële zorg, dan moeten erfgoedinstellingen duurzaamheid nu centraal plaatsen in hun werking. Dat is onder meer een kwestie van het bouwen van gepaste infrastructuur. Ook een goede definiëring en afstemming van de rollen en verantwoordelijkheden zijn cruciaal. Van groot belang zijn het zorgen voor de opbouw en uitwisseling van expertise en kennis.

In de discussie vertrokken de aanwezigen vanuit het gegeven dat in het Cultureel-erfgoeddecreet een dubbele opdracht en uitdaging staat ingeschreven: de 'zorg voor' en de 'ontsluiting van' cultureel erfgoed. Ze stelden dat de invloed van de behoudsmedewerker(s) ('collection keeper') in de meeste collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties te beperkt is. Hun aantal is te klein en meestal functioneren ze niet op stafniveau, waardoor ze een te beperkte impact hebben bij het nemen van strategische beslissingen binnen het algemene collectiebeleid. Hun taken blijven nog te veel beperkt tot het organiseren van bruikleen en tentoonstellingen, terwijl de opdracht van behoud en beheer veel breder is (registratie, inventarisatie, conservatie, restauratie, bewaren ...). De spagaat tussen ontsluiting en publiekswerking enerzijds en behoud en beheer anderzijds vraagt om nog een ander debat ten gronde over de *core business* van de collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties vandaag en vooral (over)morgen. Als mogelijke oplossingen worden centralisering en meer sturing vanuit de overheid naar voren geschoven. Daarnaast worden door deelnemers volgende maatregelen gesuggereerd:

- Meer deskundigheid op stafniveau voorzien, via een actieve aanwervings- en opleidingspolitiek.
- Schaalvergroting organiseren in de vorm van structurele samenwerking, bijvoorbeeld rond depotwerking (zowel fysiek als digitaal depot). Daarbij is differentiatie volgens deelsector evenwel te verkiezen.
- Er is een inhaalbeweging nodig op het niveau van de basisfuncties, voornamelijk bij kleinere instellingen. Dit zou kunnen gebeuren onder peterschap van grotere instellingen. De expertise moet op een laagdrempelige manier doorstromen. Het is daarbij ook nodig om na te gaan of de innovatieve technieken die worden aangeboden via de talrijke vormingen vervolgens ook correct geïmplementeerd worden. Het grote aanbod aan vormingen wordt namelijk als

■ © FARO

positief ervaren, maar vaak beschikken de kleinere instellingen niet over het personeel en de middelen om de opgedane kennis daarna in de praktijk te kunnen brengen.

■ Netwerken in de cultureel-erfgoedsector

Een sessie was gewijd aan 'netwerken'. Die zijn er – ook in de cultureel-erfgoedsector – in allerlei soorten, dichtheden, lengtes en vormen. Onder 'netwerk' wordt blijkbaar vooral verstaan: een patroon van onderlinge relaties en interacties tussen personen en organisaties. Soms hebben die onderlinge relaties tussen de netwerkende actoren drie kenmerken: ze zijn wederkerig, gelijkwaardig en vrijwillig van aard. Soms speelt macht een belangrijke rol. Netwerken onderscheidt zich bovendien van samenwerken (waar het complementair aan kan zijn) doordat bij het netwerken de relaties meer structureel van aard zijn en ook niet louter resultaatgericht hoeven te zijn. Netwerken maakt steeds meer deel uit van een internationaal discours en onderzoek. Het model van een *collaboration continuum* van Diane Zorich is daarbij toonaangevend bij sommige organisatiedeskundigen in Vlaanderen.

De discussiegroep deelde deze visie op de functies van netwerken slechts gedeeltelijk. Men merkte wel op dat zowel formele als informele netwerken van belang zijn. Een persoon maakt vaak deel uit van meer netwerken dan hij of zij denkt. De betrokkenheid bij een netwerk is belangrijk. Netwerken draait om vertrouwen geven en krijgen. Het is van groot belang om binnen een organisatie tijd en middelen te krijgen om te netwerken en om knowhow op te bouwen over netwerken. Deelnemers meenden een verschil aan te voelen tussen collectiebeherende organisaties enerzijds en dienstverlenende organisaties anderzijds. Netwerken vormt een basisopdracht of zelfs -instrument voor dienstverlenende organisaties, terwijl bij collectiebeherende organisaties 'netwerken' te veel wordt beschouwd als iets waar geen tijd en middelen voor zijn (tijdens de werkuren). Maar een mentaliteitsverandering is volop bezig, zo werd beweerd. De meerwaarde van het investeren in en onderhouden van netwerken wordt stilaan meer erkend en wordt een belangrijk element binnen de werking. Het is daarbij van belang om sectoroverschrijdend te werken. Voorbeeld bij uitstek hiervan is de lokale (net)werking van de cultureel-erfgoedcellen. De Vlaamse overheid onderschrijft het belang van netwerken, onder

meer via de nadruk die daarop de voorbije jaren gelegd werd in beheersovereenkomsten en/of cultureel-erfgoedconvenants die ze afsluit met organisaties en met openbare besturen.

■ Inzetten op competenties van professionele medewerkers en vrijwilligers

Competenties zijn clusters van kennis, vaardigheden en attitudes. Vandaag de dag vormen zij dé sleutel om opleidingen en werkveld met elkaar te verbinden, om mensen meer kansen te geven en om vrijwilligerswerk te valideren. Hoe kan de erfgoedsector daarop inspelen? Wat zijn de voordelen van het competentiedenken en het opstellen van algemene competentieprofielen? Wat zijn de nadelen en belemmeringen? Hoe kunnen we competenties opgedaan tijdens allerhande leerervaringen in onze sector laten meetellen? Hoe zouden opleiding en vorming voor (toekomstige) erfgoedwerkers moeten evolueren?

De discussie werd gevoerd met een zeer heterogene groep, die verschillende bedenkingen en pro- of contraargumenten aanhaalde voor het competentiedenken in de cultureel-erfgoedsector. In de groep werden twee accenten speciaal gelegd door de aanwezigen: het versterken van de competenties van vrijwilligers en de kost of/en de risico's van de implementatie van een competentiebeleid bij cultureel-erfgoedorganisaties. Vrijwilligers moeten de kans krijgen om zich bij te scholen, zodat zij een belangrijke aanvulling kunnen zijn voor de beroepskrachten. Het ontbreekt in de sector nog vaak aan methodieken om het educatief of agogisch proces van het van elkaar leren tussen professionals en vrijwilligers te faciliteren. Het spanningsveld tussen universitair geschoolde beroepskrachten en anders geschoolde vrijwilligers wordt door de aanwezigen als belangrijkste probleem voor deze processen omschreven. Daarbij wordt gesteld dat er niet alleen extra inspanningen mogen gebeuren voor jongeren, maar ook voor jongsenioren. Het is belangrijk zich af te vragen of de organisatie bestuursmatig met competenties bezig is. Als men een goed beleidsplan geschreven heeft en daarvoor een goed uitvoeringsplan heeft, dan komt men in principe automatisch bij competenties uit. Investeren in competenties is dus goed, maar hierbij wordt de vraag gesteld hoe competenties kunnen vastgehouden worden ook na het vertrek van individuele medewerkers. Schoolverlaters hebben doorgaans algemene competenties. Heel ►

■ © FARO

■ © FARO

specifieke competenties, diepgaandere kennis en ervaring groeien momenteel vooral via inzet in de organisatie en een goed VTO-beleid. Leren is dus een levenslang proces en investeren in het versterken van de competenties van de medewerkers (soms met weinig ervaring) vraagt tijd en middelen van de organisatie. Maar erfgoedorganisaties hebben vaak niet de middelen of de kennis om aan competentieontwikkeling te doen en “het omschrijven van competenties vereist ook competentie”. Het zou daarom zinvol zijn om basiscompetenties gezamenlijk voor de hele sector te definiëren en om organisaties actief te laten samenwerken op gebied van competentie management. Uit deze sessie werd duidelijk dat maar enkele aspecten van de competentieproblematiek bij heel specifieke segmenten van actoren in de erfgoedsector konden worden aangeraakt. Even duidelijk is dat hier voor de hele sector belangrijke hefboomen of sleutels te vinden zijn om structureel vooruitgang te boeken.

■ Visienota roerend erfgoed

Uit het PRISMA-onderzoek en uit recente parallelle onderzoeksprojecten over de depotproblematiek in Vlaanderen, over collectiemobiliteit en over behoud en beheer blijkt dat er dit decennium grote uitdagingen zijn voor het beleid rond roerend erfgoed. Specifiek voor collectievorming en aankoopbeleid loopt momenteel ook het traject ‘Met nieuwsgierige blik’. Voor het immaterieel cultureel erfgoed publiceerde minister Schauvliege in 2010 een visienota waarin ze een Vlaams beleid in een actueel internationaal (UNESCO-)perspectief plaatste. Is zo iets ook mogelijk voor roerend erfgoed? Is er een overtuigend, internationaal en theoretisch geïnspireerd verhaal mogelijk, met 2020 als eerste mijlpaal? Het concept Collectie Nederland ontlokte bij de noorderburen wel veel discussie en museale pleinvrees maar leverde minder resultaten op. Wat kunnen we er in Vlaanderen uit leren? Welke vormen van samenwerking, herverkaveling, facilitering of afstemming zijn er nodig? Welke overkoepelende strategie(ën) of welk (master)plan op Vlaams niveau is nuttig?

■ © FARO

“ Een globale visienota roerend erfgoed en een lokaal collectieplan sluiten elkaar niet uit, maar er moet vermeden worden dat elke organisatie afzonderlijk een acquisitiebeleid gaat ontwikkelen.

De discussiegroep stelde vast dat er tussen alle recente initiatieven en denkoefeningen met betrekking tot collectiebeleid (collectiemobiliteit, indemniteit, conventie van Faro, het PRISMA-onderzoek) gaten blijven, kloven zonder bruggen, communicatiestoornissen, concurrentie ..., waarbij ook de behoefte geventileerd werd aan een coördinerende instantie of samenhangende kaders. Sommigen richten hiervoor de blik naar ‘de overheid’. Er zijn drie kernvragen te formuleren:

- Moet er een ‘roerend-erfgoedplan’ worden opgesteld? Een visienota?
- Welke rol moeten de verschillende organisaties hierin spelen?
- Is het nodig om tegen 2020 een nieuw referentiekader uit te denken?

Het gesprek werd voor een groot deel bepaald door het zoeken naar een consensus rond de betekenis van de begrippen ‘visienota’ en ‘collectieplan’. Een visienota komt volgens de betrokkenen vanuit een strategisch beleidskader en is minder dwingend en minder operationeel gericht dan een collectieplan. Een bijkomend punt van discussie was of er reeds een visienota moet zijn vooraleer je een collectieplan kunt opstellen. De facto zijn er reeds veel institutionele collectieplannen, toegegeven, vaak geïsoleerd. Uit de cijfers van het PRISMA-onderzoek m.b.t. het jaar 2009 blijkt, zo werd vanuit de privaatrechtelijke archiefsector benadrukt, dat 57 % van de instellingen zegt een collectieplan te hebben en 63 % een visietekst op het eigen verzamelbeleid. Een globale visienota en een lokaal collectieplan sluiten elkaar niet uit, maar er moet vermeden worden dat elke organisatie afzonderlijk een acquisitiebeleid gaat ontwikkelen. Er zijn dus ‘referentiepunten’ of een visie nodig, die niet noodzakelijk top-down moet worden geconstrueerd, maar ook vanuit de basis(sen) en de lokale ontwikkelingen kan worden opgebouwd. Internationale voorbeelden kunnen daarbij ook worden meegenomen, zonder de specificiteit van de Vlaamse cultureel-erfgoedsector over het hoofd te zien. Er dient volgens de groep onder andere rekening gehouden te worden met de verschillende (sub)sectorale dynamieken en met drie verknopingen:

- de erfgoeddisciplines (museologie, archief- en bibliotheekwetenschappen, maar ook restauratie, enzovoort);
- de bestuurlijke structuur in Vlaanderen (subsidiariteit), binnen federale, regionale, Europese en mondiale kaders;
- de mogelijkheden van publiek-private samenwerking en afstemming.

■ Publiek-private financieringsmodellen voor de erfgoedsector

■ © FARO

Uit de nulmeting van het cijferboek 2010 voor cultureel erfgoed komt een beeld tevoorschijn dat erfgoedorganisaties in Vlaanderen voor gemiddeld 80 % van overheids-subsidies afhankelijk zijn en slechts in beperkte mate eigen inkomsten genereren. Deze situatie is historisch gegroeid. In de tweede helft van de 20^e en in het begin van de 21^e eeuw zagen overheden in België en diverse buurlanden het als een verantwoordelijkheid om culturele en erfgoedorganisaties die zorg dragen voor het 'publieke domein' zowel beleidsmatig als financieel te ondersteunen, hoe zuinigjes ook. Het is ook nog niet zo lang geleden dat banken (bv. Gemeentekrediet bijvoorbeeld) actief (lokaal-) historische projecten en tentoonstellingen actief steunden. De dwang om via alternatieve kanalen bijkomende financiering te vinden, was lang beperkt. Het ideologisch klimaat van de laatste jaren, met name in diverse buurlanden, stelt bepaalde modellen van legitimering en klas-sieke subsidiemodellen in vraag, het scherper aanwenden van het subsidiariteitsprincipe heeft voor- en nadelen in de museumsector. Heel recent heeft de banken- en economische crisis er bovendien voor gezorgd dat overheden het budgettair gewoonweg veel moeilijker krijgen. De gesubsidieerde erfgoedsector zal de komende jaren genoodzaakt zijn om zich over het 'financieringsvraagstuk' te buigen.

De discussiegroep behandelde in vogelvlucht thema's zoals publiek-private samenwerking (PPS), (structurele) sponsoring, prijsdifferentiatie en de problematiek van de zakelijke ondersteuning van cultureel-erfgoedorganisaties, in het bijzonder musea. Op dit ogenblik lijkt het erop dat bij publiek-private samenwerkingen vooral de cultureel-erfgoedorganisaties naar de markt stappen, betalen of diensten en advies schenken. Er is nog onvoldoende wisselwerking tussen beide, terwijl de inspanningen van beide kanten zouden moeten komen, zodat er een echte win-winsituatie ontstaat. Ondanks eventuele private inbreng moet ook de overheid bereid blijven om te investeren in de sector, zo stelde de groep. Het betrekken van andere maatschappelijke partners (bv. private groeperingen en fondsen) wordt als een piste gezien die momenteel nog te weinig onderzocht wordt. De organisaties moeten er ook over waken om hun troeven niet uit handen te geven met het oog op toekomstige duurzame PPS. Als voorbeelden worden digitale content en

metadata aangehaald, waarbij het risico kan bestaan dat commerciële spelers met deze content aan de haal gaan, zonder in een billijke compensatie te voorzien voor de investeringen van de publieke actoren. Wat sponsoring, schenkingen, legaten e.d. betreft is het te overwegen dat in de organisatie (personeel, bestuurders ...) een 'relatiebemiddelaar' wordt aangesteld die een duurzaam contact opbouwt met commerciële partners of met particulieren. Die actoren zoeken zelf ook in toenemende mate naar interessante 'niches'. Wanneer een sponsor zich structureel kan identificeren met een product, verzameling, imago of instantie, kan de relatie op langere termijn bestendig worden. Deze relaties kunnen ingebed worden in een institutionele strategie voor de ontwikkeling van een 'culture of giving' die vanuit de (lokale) gemeenschappen wordt gevoed. De betrokkenheid van structurele sponsors of donateurs mag echter nooit ten koste gaan van de professionele deontologie, ethische codes en de waarden van de organisatie. Prijszetting en -differentiatie bieden ook mogelijkheden voor de sector. Het werken met verschillende prijsformules (differentiatie) om zo een specifiek publiek te bereiken, wordt momenteel in Bokrijk onderzocht. Ook formules zoals Mbassadeurs van museum M te Leuven worden als voorbeeld aangehaald. Er lijken voor musea nog mogelijkheden om meer inkomsten te genereren via prijsverhoging en alternatieve prijsformules. Het verhogen van de eigen inkomsten mag dan wel niet afgestraft worden door overheden, door te snoeien op subsidies. De organisaties moeten ruimte krijgen en aangemoedigd worden om te experimenteren. Daarnaast zijn vriendenverenigingen, klassiek mecenaat of eigentijds *crowdfunding* interessante kanalen om bijkomende inkomsten te genereren.

De vraag leeft om de knowhow rond zakelijke expertise te versterken en te delen, bijvoorbeeld in een cursustraject over 'cultureel ondernemerschap'. Daarnaast ervaart de groep de nood aan een aanspreekpunt rond zakelijke aspecten van cultureel-erfgoedbeheer. Hierbij moet ook meer aandacht gaan naar de verschillende noden van en formules voor collectiebeherende en dienstverlenende organisaties: er zijn immers heel andere uitdagingen voor archieven, erfgoedbibliotheken, expertisecentra en musea.

■ Belangenbehartiging voor de cultureel-erfgoedsector

Onder de deskundige leiding van Hugo De Vos, oud-directeur van de Federatie van Organisaties voor Volksontwikkelingswerk⁴ (FOV), boog een werkgroep zich over de thematiek van de belangenbehartiging.

Er zijn drie werksoorten binnen het sociaal-cultureel werk: verenigingen, bewegingen en vormingscentra. De belangenorganisatie verdedigt de belangen van de afzonderlijke organisaties, van de werksoorten en ook de collectieve belangen. Deze belangen worden voornamelijk verdedigd t.o.v. ministers, kabinetten, de Vlaamse administratie en het provinciale bestuursniveau. Als belangenbehartiger wordt gestreefd naar een duidelijke en liefst constructieve relatie met de overheid. Als er een sterke belangenorganisatie is, dan wordt de (agenda van ►

de) sector op de politieke en beleidsagenda gezet en is er één aanspreekpunt voor politici, wat comfortabel is voor hen. Het is volgens De Vos aan te bevelen om steunpunt en belangenbehartiger duidelijk van elkaar te onderscheiden. Een steunpunt dient volgens de inleider voorop te lopen, de sector voort te stuw en nieuwe tendensen, methodieken en inzichten te vertalen naar de sector. Een belangenbehartiger lijkt vaak (op het eerste gezicht) eerder 'conservatief' en drijft op andere krachten. Er is wel nood aan een goede relatie tussen beide. Een goede relatie is eveneens noodzakelijk met de adviesorganen zoals de SARC, met beroepsorganisaties, vakbonden, enz. Belangrijk is het inzicht dat de FOV denkt en handelt vanuit de werkgevers: het is geen beroepsvereniging. De FOV is gestart door mensen uit alle deelsectoren bij elkaar te brengen. Daarna werden de statuten, een huishoudelijk reglement en een visietekst opgesteld waarin werd vermeld op welke manier er rekening wordt gehouden met een aantal parameters, bijvoorbeeld op welke manier er tot een standpuntbepaling wordt gekomen. Als belangenbehartiger is een zekere vastberadenheid en geduld, empathie, grote onderhandelingsbereidheid en pragmatisme nodig. De FOV heeft wel degelijk op het beleid kunnen wegen en is aanvaard als gesprekspartner.

De deelnemers hadden tal van vragen en bemerkingen. Zo hebben de organisaties aangesloten bij de FOV allen een gelijkaardig statuut, terwijl er binnen de cultureel-erfgoedsector een grote diversiteit bestaat qua organisatievormen. Samenhangend hiermee moet het gemeenschappelijk belang van de cultureel-erfgoedsector nog verder uitgekristalliseerd en benoemd worden. Er wordt aangevoeld dat er een grote nood is aan gemeenschappelijke belangenbehartiging en aan een open discussie daarover, maar ook dat het cultureel-erfgoedveld nog volop in beweging is en er soms spanningen zijn tussen de belangen van de verschillende deelsectoren (want zelfs de beperkte subsidiëring is zeer ongelijkmatig verdeeld in de cultureel-erfgoedsector). Er moet dus draagvlak gevonden worden voor een gemeenschappelijke belangenbehartiging, in de eerste plaats binnen de sector(en), maar ook bij externe stakeholders en overheden. Er bestond consensus over de vaststelling dat het belangrijk is om via eenheid in verscheidenheid de cultureel-erfgoedsector te positioneren, onder meer via de ontwikkeling van een belangenbehartiger. Gewenst: een nieuw en breder discussiemoment of een overlegdag over belangenbehartiging in de cultureel-erfgoedsector, door iemand te organiseren in 2012 waarbij er verder kan worden gegaan op de tijdens de sessie gegenereerde dynamiek.

Kort samengevat

De discussies in de verschillende werkgroepen waren erg rijk. Het is natuurlijk onmogelijk om alles hier in detail weer te geven of adequaat en genuanceerd recht te doen aan alle inbreng en suggesties. Bovendien bleek een achteraf in de wandelgangen vaak gehoorde opmerking te zijn, dat velen, zoals dat heet, 'het proces zelf' erg waardevol vonden en vooral ook sterk apprecieerden dat er in discussie kon getreden worden over gedeelde thema's met collega's uit dezelfde cultureel-erfgoedsector maar die actief zijn in andersoortige instellingen, netwerken en organisaties, wat onderling contact niet altijd stimuleert. Het Groot Onderhoud bleek een van de eerste gelegenheden sinds de invoering van het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 (en lang daarvoor) waarbij men in een zeer gevarieerde samenstelling in discussies over 'cultureel erfgoed' (zoals dat in Vlaanderen in de 21^e eeuw omschreven wordt) kon treden. Dit niet alleen met allerlei actoren waarvan (een deel van) de werking direct onder dat Cultureel-erfgoeddecreet ressorteert, maar ook met collega's uit andere constellaties en niveaus (zoals de federale instellingen, actoren uit de onroerend-erfgoedsector en het onderwijs).

Uit de discussies en interventies tijdens dit Groot Onderhoud blijkt duidelijk dat het cultureel-erfgoedveld nog steeds in volle ontwikkeling is. Dat uit zich onvermijdelijk ook in bepaalde 'groei-pijnen' (en hopelijk geen 'krimp-pijnen'). De cultureel-erfgoedsector krijgt onvoldoende middelen om zijn basisfuncties adequaat uit te oefenen en om daartoe voldoende professionele competenties te verwerven (zonder tegelijk de waardevolle inbreng van de vrijwilligers en andere belangstellenden uit het oog te verliezen: dit werd tijdens het Groot Onderhoud systematisch benadrukt). Er is nog meer gemeenschappelijke expertisevorming en samenwerking nodig in de ondersteuningsstructuren om de inspanningen beter te kanaliseren en te laten 'renderen'. Erfgoedwerkers, -instellingen, -net-

werken en -organisaties moeten nieuwe tools ontwikkelen om creatief in te spelen op maatschappelijke trends, uitdagingen en evoluties (vergrijzing, interculturaliteit, nieuwe vrijetijdsbestedingspatronen en doelgroepen, enz.). De sector moet vooral ook antwoorden vinden voor de moeilijke dubbele opdracht om het cultureel erfgoed duurzaam toegankelijk te houden en tegelijkertijd uit te pakken met een dynamische publiekswerking die alle doelgroepen in de samenleving voldoende aanspreekt en die een plaats bemachtigt op een concurrentiële vrijetijdsmarkt. Het is een dilemma – of het wordt zo ervaren – dat wellicht enkel te overstijgen is als beleidsmakers (en de bevolking) kunnen overtuigd worden om zowel te (blijven) investeren in de publieke zichtbaarheid van cul-

tureel erfgoed (niet alleen in prestigeprojecten), alsook in de kwaliteitsvolle basiswerking 'achter de schermen'. Kan het een zonder het ander? Beleidsmakers kaatsen in deze moeilijke tijden de bal soms ook terug, en plaatsen (segmenten van) de sector voor hun verantwoordelijkheid om bijkomende financiering te zoeken 'in de markt(werking)'.

“*De cultureel-erfgoedsector krijgt onvoldoende middelen om zijn basisfuncties adequaat uit te oefenen en om daartoe voldoende professionele competenties te verwerven.*”

Een allesbehalve eenvoudige opdracht, die niet zonder risico is en die met wisselend succes aangepakt wordt. In de concurrentiestrijd om de schaarse middelen in een – laten we dat vooral niet vergeten – kleine markt en relatief gezien kleine (en wijzigende) demografische populatie in Vlaanderen, dreigen de kleinere erfgoedspelers het moeilijk te krijgen. Het lijkt relevant verder inspanningen te leveren om de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen in kaart te brengen, verder te monitoren en zijn impact aan te tonen, en – niet te vergeten – economisch, maatschappelijk en ecologisch duurzaam te werken ... Stuk voor stuk grote uitdagingen, die slechts ten dele door het Cultureel-erfgoeddecreet (het oude zowel als het naar verwachting in 2012 aangepaste) worden opgevangen. Toch hebben actoren uit de cultureel-erfgoedsector (en actoren die het goed voorhebben met roerend en immaterieel erfgoed in Vlaanderen en met de mensen, instellingen en netwerken die zich daarvoor inzetten) er alle belang bij als één blok achter dit decreet te gaan staan om de ontwikkelingen verder te steunen en te consolideren. Onder het motto 'eenheid in verscheidenheid' kan het cultureel-erfgoedveld zich dan vanuit een solide sokkel als sector verder profileren, gebaseerd op een sterkere interne samenhang en gedeelde belangen ... op naar 2020.

Opvolging van de discussiegroepen

Een aantal ter sprake gebrachte (deel)acties passen in de kerntaken van het steunpunt voor cultureel erfgoed (praktijkondersteuning, praktijkontwikkeling, beeldvorming en communicatie) en staan ingeschreven in het beleidsplan 2012-2016⁵ en in de beheersovereenkomst. Het gaat meer in het bijzonder over de ondersteuning van het vrijwilligerswerk, de profilering van doelgroepen in het kader van de ondersteuning van publiekswerking (valorisatie PRISMA), de werking rond interculturaliteit en/of erfgoed en migratie, het stimuleren van de netwerking en samenwerking in de sector en het versterken van het debat over en de realisaties rond competenties, met ook een link naar de thematiek van de erfgoedopleidingen (traject Erfgoedgeleerden). Andere thema's hebben een sterk beleidsmatige inslag en worden door het agentschap Kunsten en Erfgoed in samenwerking met FARO en andere partners verder opgenomen. Dit geldt meer in het bijzonder voor het thema duurzame toegang tot cultureel erfgoed, waarbij onder andere het agentschap de opvolging verzorgt van het onderzoek naar de depotwerking.⁶ FARO zal rond deze belangrijke hefboom verdere acties ondernemen binnen bijvoorbeeld de ondersteuning van

behoud en beheer van roerend erfgoed. Samen met de sector zullen het agentschap en het steunpunt ook het idee van een visienota over roerend erfgoed verder uitwerken. Het agentschap en het steunpunt nemen elk vanuit hun perspectief en opdrachten initiatieven om vertogen over en het investeringsklimaat voor cultureel erfgoed aan te moedigen en om het duurzaam ondernemerschap in de sector te versterken. Belangrijke clusters van (andere) actoren in de cultureel-erfgoedsector zullen hopelijk zelf kunnen komen tot het realiseren van een andere hefboom om dit en nog veel meer te realiseren, namelijk het uiteindelijk laten opstaan van een assertieve en constructieve belangenbehartiger voor cultureel erfgoed, met name ook op het niveau van Vlaanderen.

Evaluatie en toekomst van het Groot Onderhoud

Volgens de betrokken organisatoren (de adviescommissie, het agentschap, het steunpunt) is het belangrijk om als 'cultureel-erfgoedsector' samen te discussiëren over algemene strategische lijnen, tactische bewegingen, lange- en kortetermijndoelstellingen en trajecten. Daarvoor lijkt de formule van een (jaarlijks) Groot Onderhoud een geschikt instrument. Deze samenkomst wordt in het najaar van 2012 opnieuw georganiseerd. ■■■

Ter gelegenheid van het Groot Onderhoud werden vijf filmpjes gedraaid bij diverse cultureel-erfgoedinstellingen. We filmde in het Nationaal Jenevermuseum, het M HKA, het KADOC, het Groeningemuseum en de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. U kan alles bekijken via het YouTube-kanaal van FARO www.youtube.com/faronetvideo.

Prof. dr. Marc Jacobs is docent kritische erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit Brussel (Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie) en directeur van FARO.

Dr. Jeroen Walterus is adjunct-directeur bij FARO.

1. Zie: www.hetgrootonderhoud.be podcasts, video's, fotoreportages en presentaties. We maken ook van de gelegenheid gebruik om alle betrokkenen te bedanken voor hun bijdrage aan de realisatie van dit evenement, meer in het bijzonder de leden van de Adviescommissie Cultureel Erfgoed, het agentschap Kunsten en Erfgoed (met name ook voor de verslaggeving), het Departement CJSM, Cultuurnet en de medewerkers van FARO.
2. Zie: www.faronet.be/prisma
3. Zie: www.cultuurprijzen.be/2010/cultureel-erfgoed
4. De FOV is een autonome en onafhankelijke vzw, opgericht door erkende organisaties voor sociaal-cultureel volwassenenwerk. De FOV verdedigt sinds 2000 de belangen van de gesubsidieerde sociaal-culturele organisaties bij overheden en bij andere beleidsinstanties.
5. Een samenvatting van het Beleidsplan 2012-2016 van FARO is te vinden op: www.faronet.be
6. Zie de studie: J. SCHRAUWEN, A. SCHRAMME EN F. SWENNEN, *De huidige, mogelijke en wenselijke rol van de private sector bij investeringen in infrastructuur en uitbating van museumdepots in Vlaanderen. De huidige mogelijke en wenselijke rol van de private sector bij de bouw, het verbouwen of de uitbating van museumdepots*. Antwerpen, UA Cultuurmanagement, 2011.